

УДК 78(477)“20”

Любомира Ластовецька, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ ВПЛИВУ НАРОДНО-ПІСЕННИХ ТРАДИЦІЙ НА СОЛОСПІВИ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

Стаття присвячена аналізу фольклорних мотивів у вокальній спадщині Миколи Лисенка на прикладі його солоспівів. Звертається увага на поетичний текст та на основні принципи композиційної будови.

Ключові слова: Микола Лисенко, фольклорні елементи, солоспіви.

Постановка проблеми. Основоположник української національної композиторської школи, відомий піаніст, диригент, фольклорист та музично-громадський діяч Микола Віталійович Лисенко (1842–1912) належить до плеяди тих мистців, творчість яких є суголосною естетично-мистецьким критеріям сучасної доби та залишається актуальною для нащадків. Це пов'язано з тим, що в ній закладені архетипи та універсальні музичні цінності, притаманні вітчизняній музичній культурі. Їх актуалізація сприяє національному самоусвідомленню та сприяє вихованню в дусі народнопісенних традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед основних праць з лисенкознавчої тематики виділяються публікації Л. Архімович, М. Гордійчука, М. Грінченка, В. Дяченка, Т. Шеффер, Т. Булат, Я. Якубяка, Л. Корній, М. Білинської, Л. Кияновської, О. Козаренка, Н. Королюк та ін. Попри широке розмаїття дослідницької бази, яка наявна в руслі лисенкознавчих студій, у цій розвідці як відгук на потребу часу хочеться звернути окрему увагу на значення фольклорних мотивів у творчості М. Лисенка.

Мета статті – простежити роль українських фольклорних елементів у солоспівах М. Лисенка.

Виклад основного матеріалу. Історія української музики славиться багатьма видатними іменами, що свідчить про неабиякий культурно-мистецький потенціал нації. Одне з чільних місць у вітчизняній музичній культурі належить постаті Миколи Віталійовича Лисенка – непересічній особистості, яка вражає своєю багатогранністю.

М. Лисенко вважається родоначальником української музичної класики, творцем національної музичної школи. Творчість М. Лисенка є настільки різнобічною, що важко назвати жанр, до якого б не звертався цей ушлякений композитор. Л. Кияновська пише: “... особлива заслуга М. Лисенка полягає в тому,

що він перший свідомо поставив собі за мету створити всі основні жанри професійної музики на основі української народнопісенної спадщини, підняти найважливіші теми української історії та фольклорних звичаїв, передати сам дух народу... завжди в його музиці відчувається глибинний зв'язок із джерелами українського фольклору” [2, 62].

Твори М. Лисенка завжди викликали і викликають глибоке зацікавлення з боку інтерпретаторів. Попри те, що мистець жив і творив більш як століття тому, його музика й донині хвилює слухачів, не перестає вражати глибиною думки та своєрідністю композиторського бачення.

Мистець мав можливість ближче познайомитись з українським фольклором та народними обрядами ще в ранньому дитинстві, спостерігаючи за звичаями та тісно спілкуючись зі селянами при батьківському домі. Як він пригадував згодом, “цей елемент... прищепився своїми мелодіями, акцією, усією потішаючою і слух, і зір обстановкою” [1, 12]. Інтерес до історії рідного краю, до народної культури, мови, до творчості Т. Шевченка М. Лисенко сформувався під впливом спілкування з своїми родичами – Олександром Захаровичем та Андрієм Романовичем Лисенками.

Музика М. Лисенка поєднала в собі два різних стилевих джерела: німецьку композиторську школу, адже з 1867 по 1869 роки він навчався по класу фортепіано у Ляйпцізькій консерваторії, тому її відгомін відчутний у багатьох його композиторських прийомах, та значний вплив української народної пісенності. Це створює феномен музики М. Лисенка. Недаремно його творчість мала великий вплив на подальший розвиток музичної культури в Україні.

М. Лисенко – один з тих композиторів, який зібрав найбільше народних мелодій і подарував їм довговічне мистецьке життя у своїх обробках та гармонізаціях. Крім того, композитор досліджував народні пісні й з наукової точки зору,

ДО ПИТАННЯ ВПЛИВУ НАРОДНО-ПІСЕННИХ ТРАДИЦІЙ НА СОЛОСПІВИ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

зокрема у розвідці 1873 р. про думи та пісні українського кобзаря Остапа Вересая.

Як слушно зауважує Я. Якуб'як, "...кожен серйозний композитор, в т.ч. і той, що активно послуговується фольклорним матеріалом, є, крім всього, особистістю, індивідом, а не лише імітатором чи аранжувальником... Тож особистий характер, індивідуальність як така, виявляються скрізь, навіть в тих випадках, коли композитор цілковито послуговується, як основним, запозиченим фольклорним матеріалом" [4, 11].

У композиторському доробку М. Лисенка солоспіву займають одне з найвагоміших місць. Він писав їх на основі народної пісенної творчості, а лабораторією до їх створення стали обробки народних пісень. У вокальній спадщині мистця – 7 серій Музики до "Кобзаря" Т. Шевченка, романси на слова І. Франка, Л. Українки, О. Олеса, М. Старицького, Л. Черняхівської-Старицької, С. Руданського, Г. Гайне, А. Міцкевича та багатьох інших відомих поетів.

Можна проаналізувати значення українських фольклорних елементів у творчості М. Лисенка на прикладі солоспівів з циклу "Музики до "Кобзаря" Т. Шевченка. З 81 композиції на слова Т.Г. Шевченка (серед них є також твори великої форми – кантати і хори), 52 становлять солоспіву – цикл "Музики до "Кобзаря". Цікаво, що першим віршем, який композитор поклав на музику, був "Туман, туман долиною" – мелодія солоспіву записана чорнилом, майже без виправлень.

Поезія Т. Шевченка, позначена образно-тематичною і жанровою різноманітністю, спонукала композитора до розробки нових в українській музиці жанрових різновидів. Вибір того чи іншого жанрового типу залежав від характеру віршів, їх мовно-стильової стихії: наспівної чи оповідальної. З огляду на особливості поетичної форми солоспіву з "Музики до "Кобзаря" Т. Шевченка можна умовно поділити на дві великі групи. До першої групи входять твори наспівного характеру. Пісенні вірші композитор інтерпретує переважно у формах, що наближаються до фольклорних: поява таких романсів, як "Туман, туман долиною", "Ой стрілочка до стрілочки", "У перетику ходила" з їх строфічною побудовою, безперечно, викликана народно-пісенними ритмами віршів Т. Шевченка.

До цієї ж групи належать зразки пісенної пейзажної лірики – "Садок вишневий коло хати", "У гаю, гаю вітру немає" та інші. Вплив народної балади, але з додаванням деяких структурних елементів, що йдуть від поширеної й улюбленої в романтиків романсу – балади, відчувається в солоспіві М. Лисенка "У тієї Катерини".

Для солоспівів пісенної групи визначальною

ознакою індивідуального стилю композитора є опора на закономірності фольклорної музики. Перевтілюючи сюжети і образи віршів Т. Шевченка, М. Лисенко майже не використовував системи засобів виразовості, характерних для побутового міського романсу. Особливе місце в "Музиці до "Кобзаря" Т. Шевченка займає романс М. Лисенка для мецо – сопрано "Якби зустрілися ми знову", написаний у традиціях камерно-романсової інтимної лірики.

До другої групи належать твори оповідального характеру. Поетична образність і слово як носій ідеї становить тут вирішальний критерій. Мелодика в таких солоспівих формується за відмінними принципами від першої групи кантиєнних, наспівних романсів. У розгортанні вокально-інтонаційної лінії тут усе підпорядковується декламаційному началу, яке подекуди близьке до мовних інтонацій. Для М. Лисенка є важливим підбір точних інтонацій, котрі відбивають не лише емоційні зміни кожного вірша, а й розкривають смисловий підтекст поезії, який у Т. Шевченка завжди пов'язаний з основним ідейним спрямуванням твору.

Композитор шукав інтонаційних відповідників віршам Т. Шевченка не лише в народній пісенній селянського походження, а й у виразності живої розмовної інтонації, "прозаїзуючи" поетичний рядок, при цьому розбиваючи пісенну симетричність акцентів та структурних побудов. Національний звуковий ідеал був перейнятий і перенесений М. Лисенком у власну творчість насамперед зі стихії народного музикування, особливо манери інтонування дум.

У цій групі солоспівів переважає нова для української вокальної музики драматизована форма з наскрізним розвитком ритмо-інтонаційного матеріалу. М. Лисенко сміливо відкидає куплетно-строфічну структуру як таку, що з огляду на замкненість форми не дає простору для розвитку музичної думки. Він динамізує останню шляхом виявлення індивідуальних особливостей словесних зворотів та підпорядкування суто музичним закономірностям формотворення. Драматургічний принцип виступає на передній план, і солоспів розширює межі до драматичної сцени – картини.

До цієї групи солоспівів належать твори монологічного характеру – "Ой умер старий батько", монолог-медитація (роздум) "Чого мені тяжко", монолог суспільно-філософського звучання "Мені однаково", солоспів-арія "Свято в Чигирині", "Гетьмани"; драматична сцена "Моліться, братія, моліться"; солоспів-дума "У неділю вранці-рано" з поеми "Невольник".

ДО ПИТАННЯ ВПЛИВУ НАРОДНО-ПІСЕННИХ ТРАДИЦІЙ НА СОЛОСПІВИ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

М. Лисенко застосовував також і звукообразальні засоби: наприклад, в уривку з “Гайдамаків”, “Моліться, браття” в інтродукції виникають виразні паралелі до звучання монастирських церковних дзвонів.

Створюючи мелос солоспівів по лінії трансформації української народної пісенності, М. Лисенко не обмежив себе механічним комбінування наявних мелодико-інтонаційних зворотів. Натомість, вони стали для нього органічними елементами близької йому музично-мовної стихії: зародження й розвиток інтонації та інтонаційних зворотів має для нього одночасно емоційний і формотворчий сенс, звідси варіантність та імпровізаційність як основні принципи організації музичного матеріалу.

При аналізі солоспівів М. Лисенка привертає увагу нерозривний зв'язок вокальної мелодики з ладо-гармонічними засадами, що кореняться в народній музиці – звідси явища діатоніки, ладової мінливості тощо. У солоспівах М. Лисенка є наявною також тенденція переінтонування, вона спостерігається на тій фазі розвитку тематизму, коли відбувається якісне переродження вихідного інтонаційно-мотивного елемента (від ліричної до епічної споглядальності або гротескності).

У цьому контексті варто навести слова О. Козаренка стосовно сутності національних параметрів музичної мови М. Лисенка: “У зовнішній її формі оригінально поєдналися національно-характерні риси – підвищена “емоційна температура” вислову, варіантність, інтимність – вияв “кордоцентризму” національної психології із загальноприйнятими європейськими штампами романтично-віртуозного виконавства – концертністю, імпровізаційністю, перебільшеною чутливістю), причому саме національний звуковий ідеал обмежує те “інтерпретаційне поле”, за межами якого етнохарактерний ліризм емоційного налаштування не вироджується в манірний сентименталізм, варіантна імпровізаційність – у виконавську сваволу, а традиційний підвищений тонус висловлення – в опереткову патетику” [3, 94].

Використання фольклорних елементів підпорядковане в композитора законами жанрової типізації. Залежно від типу тематичного розвитку, зумовленого характером художнього мислення –

епічним, ліричним, драматичним, чи мішаним, від драматургічного плану на рівні певної схеми та ладотональних поєднань, М. Лисенко викристалізовує логічну структуру, відбувається процес становлення форми солоспіву.

Діалектичний принцип утвердження певних конструктивних норм і закономірностей завжди впливав у М. Лисенка з конкретного образно-музичного змісту, але саме поетична образність визначала вибір вокальної партії: вільної декламаційності чи більш узагальнено розспівної мелодики. Композитор приділяв значну увагу типу мелодико-ритмічних утворень вокальної партії.

М. Лисенко принципово змінив манеру висловлення в національному музичному мистецтві, порвав зі штампами поверхової “вченості” та “загумінкового сентименталізму” (О. Козаренко) і поклав за основу власних мовленнєвих кодів шляхетну простоту живої народної розмовної мови та національний музичний фольклор. Мистець зумів піднятися над простим наслідуванням фольклорних зразків і розвинув глибинні принципи національної музичної мови.

Висновки. Таким чином, М. Лисенку можна завдячувати, при збереженні своєї композиторської індивідуальності, популяризацію численних народних пісень та мелодій. У своїй творчості, зокрема вокальній, композитор міцно опирався на національний фольклор і дуже тонко перевтілював його метро-ритмічні, гармонічні та ладові особливості. Ці паралелі стосуються також авторської мелодики та мелосу народних пісень, використання національно окресленого тематичного матеріалу.

1. *Архімович Л., Гордійчук М. М. Лисенко: Життя і творчість.* – К.: Мистецтво, 1952. – 254 с.

2. *Кияновська Л.О. Українська музична культура: навч. посібник.* – Львів: Тріада плюс, 2009 – 356 с.

3. *Козаренко О.В. Феномен української національної музичної мови.* – Львів, 2000. – 284 с.

4. *Якубчак Я. Микола Лисенко і Станіслав Людкевич: Монографія.* – Львів: ДВЦ НТШ, 2003. – 264 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2009

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b

“Творчість – це вираження основних законів Всесвіту”.

*Людвіг Фейєрбах
німецький філософ*

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b